

بررسی جایگاه اجتماعی و اقتصادی زنان کارگر در مجله رستاخیز کارگران (۱۳۵۴-۱۳۵۵ش)

چکیده

برنامه‌های توسعه دوره محمدرضا شاه پهلوی، رشد و گسترش مراکز تولیدی و کارخانه‌ها و به تبع آن فزونی کارگران ماهر و غیر ماهر را به دنبال داشت. در این بین در اثر سیاست‌های مدرن سازی پهلوی دوم، زنان بیش از گذشته در فعالیتهای اقتصادی شریک شدند. زنان کارگر به عنوان نیروی‌های کمکی در پیشبرد برنامه‌های اصلاحی به خدمت گرفته شدند. در مطبوعات این دوره، شرایط اجتماعی و اقتصادی زنان کارگر چندان منعکس نشد. تنها مجله‌ای که در فاصله سال‌های ۱۳۵۴-۱۳۵۵ ش به مسایل کارگری زنان پرداخت، رستاخیز کارگران بود که در مقالات و ستون‌های خبری مختلف به موضوعات مربوط به آنها پرداخته است. از این رو این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که مسایل اجتماعی و اقتصادی زنان کارگر در این مجله چگونه بازتاب داده شده است؟ مدعای مطروحه این است که این مجله ضمن بازتاب گفتمان مدرن سازی دولت وقت به تعبیر نگرش سنتی جامعه و زنان نسبت به مشاغل کارگری بخصوص مشاغلی که در گذشته مردانه قلمداد می‌شدند پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این مجله در کنار قبح‌زدایی از فعالیت اقتصادی زنان در کنار مردان، در زمینه آگاه‌سازی زنان نسبت به مسایل چون قانون کار، بهداشت محیط کار و سلامتی جسم آنان نیز تلاش‌هایی انجام می‌داده است و با ترسیم توانایی زنان، آنان را تشویق به مهارت آموزی در مراکز کارآموزی شبانه‌روزی می‌کرد. این مقاله با بهره گیری از شمارگان متعدد مجله حاضر از روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوا برای بررسی داده‌ها بهره برده است.

واژه‌های کلیدی:

مجله رستاخیز کارگران، محمدرضا شاه پهلوی، زنان کارگر، جایگاه اجتماعی.

مقدمه

با افزایش درآمدهای نفتی و به دنبال آن پیاده شدن برنامه‌های عمرانی چهارم (۱۳۴۷-۱۳۵۱) و پنجم (۱۳۵۲-۱۳۵۶)، کشور هر چه بیشتر به سوی صنعتی شدن حرکت کرد. اجرای اصلاحات ارضی و مهاجرت گسترده روستاییان به شهرها، نیروهای ارزان قیمت را در اختیار کارخانه‌ها و مراکز تولیدی قرار داد. انقلاب سفید محمدرضاشاه پهلوی، مقدمات ورود زنان به بخش‌های اقتصادی کشور را هر چه بیشتر فراهم کرد؛ زیرا یکی از اهداف این انقلاب در ایران صنعتی پیش رو، تغییر تفکر زنان درباره کار و مدرنیته کردن زندگی زنان بود. البته در گذشته نه چندان دور در دوره رضاشاه امر اشتغال زنان در خارج از خانه وجود داشت و ذهنیت زنان با این امر آشنا بود.^۱ اما در آن دوره با توجه به عدم ظرفیت و فضای فرهنگی مناسب، زنان به صورت خیلی گسترده نتوانستند در شبکه‌های اقتصادی جذب شوند. رضاشاه برای پیش بردن برنامه‌های آمرانه خود، از تمام پتانسیل‌های فرهنگی برای تشویق زنان در عرصه‌های اجتماعی استفاده کرد. از مهمترین اقدامات دولت رضاشاه ایجاد مدارس دخترانه گسترده، ایجاد سازمان‌های زنانه و نشریاتی بود که زمینه را برای تغییر تفکر جامعه فراهم می‌کرد.

آنچه در دهه چهل و پنجاه بیشتر تاکید می‌شد نه صرف اشتغال زن بلکه درصد قبح زدایی برخی از مشاغل فنی بود که دولت می‌خواست نیروهای لازم را در این بخش مستقر کند. برخی از این مشاغل به ظاهر مردانه بود و یا نیاز به آموزش داشت. دولت تلاش می‌کرد زنان بخصوص زنان کارگر را با این محیط‌های کاری و آموزشی آشنا کند. کلیشه زدایی از ذهنیت سنتی جامعه ایران در قالب رسانه‌هایی که دولت در اختیار داشت، از برنامه‌های مهم این عصر بود. استفاده از رسانه ارتباط جمعی^۲ چون مطبوعات که حافظ افکار مسلط دولت بر جامعه بود، تسلط و کنترل را بر برنامه‌های تدوین شده عیان می‌سازد.

در بین نشریات حاضر در دوره مورد بحث، مجله رستاخیز کارگران که وابسته به حزب رستاخیز بود و گردانندگان آن از حامیان انقلاب سفید بودند، در انعکاس و توجیه عملکرد دولت در قبال کارگران فروگذاری نمی‌کردند. مجله رستاخیز کارگران در نیمه دوم سال ۱۳۵۴ به صورت اختصاصی به مسایل مربوط به کار و کارگر پرداخت. برنامه‌های اجرا شده دولت در مورد مسایل

^۱ برای مطالعه بیشتر در خصوص چگونگی و ضرورت اشتغال خارج از خانه زنان به این کتاب مراجعه شود: حسینی، مرضیه، (۱۴۰۱)، وضعیت اشتغال زنان در دوره رضاشاه، تهران، تاریخ ایران.

^۲ Mass-media

کارگران در این مجله منعکس می‌شد و کارگران را با اصول قانون کار و اخبار کارگری آشنا می‌کرد. معرفی زنان کارگر در شغل‌هایی گوناگون و واکاوی نگاه زنان به امر اشتغال از برنامه‌های مورد توجه مجله رستاخیز کارگران بود.

نشریاتی که به مسایل زنان کارگر بپردازند و یا به طور اختصاصی به این گروه تعلق داشته باشد در دوره مورد بحث وجود نداشت. نشریات مربوط به موضوع زنان در سال‌های پس از چهل را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یک) نشریاتی که اختصاص به موضوع مد و لباس و اغلب جنبه سرگرمی داشتند، مانند: زن روز، دنیای زنان، اطلاعات بانوان و ... (دو) مجلات و نشریاتی که وابسته به سازمان زنان بوده که در تهران و سایر شهرستان‌ها منتشر می‌شد مانند مجله «سازمان زنان شعبه خرمشهر»، مجله «سازمان زنان شعبه آبادان» و روزنامه‌های کثیرالانتشاری مانند اطلاعات و کیهان نیز به تناسب موضوعات، اخبار کوتاهی از برخی از مسایل زنان قالیباف در این سال‌ها منتشر کرده است که بسیار ناچیز است. در این بین، مجله رستاخیز کارگران با وجود اینکه یک مجله دولتی و ناشر افکار حزب رستاخیز بود، در زمینه پرداختن به مسائل زنان کارگر از جایگاه مهمی در بررسی وضعیت کارگری برخوردار است هرچند در تحلیل این مجله باید جانب احتیاط را مرعی داشت. ذکر این نکته ضروری است که مجله رستاخیز کارگران مختص زنان کارگر نبود بلکه شامل کلیه کارگران چه زن و مرد می‌شد اما در هر شماره، مباحث مربوط به کارگران زن بخشی از این مجله را به خود اختصاص می‌داد. این مقاله با استفاده از منابع پژوهشی و مجله «رستاخیز کارگران» به دنبال پاسخ به این سوال اصلی است که این مجله چگونه مسایل اجتماعی و اقتصادی زنان کارگر را منعکس می‌کرده است؟ فرضیه مورد نظر این است که مجله رستاخیز کارگران ضمن بیان گفتمان مدرنیزاسیون دولت محمدرضا شاه با استفاده از نقش رسانه‌ای خود ضمن بیان مسایل زنان کارگر چون سواد، مهارت و بهداشت و آموزش به تغییر نگاه سنتی جامعه به اشتغال زنان نیز کمک می‌کرد.

موضوع مورد بررسی این مقاله به طور اخص فاقد پیشینه پژوهش است. اما در برخی از آثار ذیل، در مباحث شکل‌گیری حزب رستاخیز به نشریات وابسته به این حزب که شامل مجله رستاخیز کارگران نیز می‌شود، اشاره‌ای مختصری داشته‌اند. کتاب «حزب رستاخیز: اشتباه بزرگ؛ آسیب‌شناسی یک ناکامی بزرگ» نوشته مظفر شاهدهی در طی پژوهشی به ارزیابی تشکیل حزب رستاخیز پرداخته است. در بخش هفتم این کتاب که به نشریات، کانون‌ها و شوراهای اشاعه دهنده اهداف حزب رستاخیز اختصاص یافته؛ از مجلات و نشریاتی یاد شده که اهداف این حزب را به متن جامعه منتقل می‌کردند. نویسندگان تنها در چند خط به چگونگی شکل‌گیری مجله رستاخیز کارگران و رویکرد آن اشاراتی کلی کرده است. در پایان نامه کارشناسی ارشد

تحت عنوان «چگونگی تشکیل، فعالیت و انحلال حزب رستاخیز» پژوهش فاطمه بیگدلی ضمن پرداختن به چگونگی شکل‌گیری و انحلال این حزب، در فصل چهارم، مجله «رستاخیز کارگران» معرفی شده اما در این پایان‌نامه نیز اشاره‌ای به موضوع کارگران و رویکرد این مجله به مسئله زنان کارگر نشده است. بنابراین مقاله حاضر رویکردی متفاوت با پژوهش‌های دیگر دارد.

برای تحلیل داده‌های مستخرج از مجله رستاخیز کارگران از تکنیک تحلیل محتوا^۱ استفاده شده است. «تحلیل محتوا یک شیوه تحقیقی است که برای تشریح عینی، منظم، و کمی محتوای آشکار پیام‌های ارتباطی به کار می‌رود.» (berelson, 1952:18) تحلیل محتوا در واقع کشف معنای پنهان داده‌ها یا واحدهای مورد تحلیل از ورای گفته‌ها، آمارها، تصویرها و... است. (فرخزاد، ۱۳۸۴: ۲۶۹) تحلیل محتوا عنوان کلی است که برای روش‌های تحلیل، تفسیر و تاویل، تحلیل ساختاری (پرداختن به واژه‌ها و جملات و حجم مطالب بر حسب موضوع) و تحلیل کمی (استفاده از آمار) به کار می‌رود. (فرخزاد، ۱۳۸۴: ۲۶۹) واحد تحلیل که یکی از مهمترین بخش‌های تحلیل محتوا است به هدف و مسئله تحقیق بستگی دارد. گاهی ممکن است یک کلمه یا یک پارگراف و یا کل مطالب را واحد تحلیل در نظر گرفت. (بدیعی، ۱۳۸۰: ۱۱) در هر بخشی از مجله مذکور که در ذیل آن از مسایل مربوط به زنان کارگر سخن رفته چه در قالب ستون خبری، سرمقاله، مصاحبه، بیانیه و اطلاعیه و آگهی‌های استخدام به عنوان داده‌های پژوهش مورد استناد قرار گرفته است. محتوای این مجله در موضوعات کلی اقتصادی و اجتماعی (آگهی‌های استخدام و کاریابی، تغییر نقش زنان کارگر، بهداشت و سلامت، سواد آموزی، آشنایی با قانون کار، ارتقای مهارت) بررسی شده است.

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه شماره‌های مجله رستاخیز کارگران در فاصله سال‌های ۱۳۵۴-۱۳۵۵ ش است. در این بررسی کیفیت محتوایی داده‌ها مورد نظر است نه ارائه تحلیل آماری یا کمی از گفته‌ها هر چند به ضرورت و درک بهتر موضوع و در بخشی از مقاله از داده‌های کمی هم استفاده شده است. به طور کلی هدف پژوهش حاضر بررسی مطالبی است که در این مجله به تغییر و افزایش کیفیت جایگاه زنان کارگر می‌پردازد.

۱ . content analysis

۱. معرفی مجله رستاخیز کارگران: اهداف و رویکردها

مجله رستاخیز در سوم آذرماه سال ۱۳۵۴ ش با انتشار اولین شماره، موجودیت خویش را اعلام کرد. در اولین شماره این مجله درج شده بود: «مجله حزب رستاخیز ملت ایران، این مجله ماهی دوبار منتشر می‌شود.» (رستاخیز، ۱۳۵۴: ش ۷/۱) مدیریت آن بر عهده احمد شکر نیا بود. مدتی بعد غلامحسین نظری خامنه در هدایت این مجله باگرداندگان آن همکاری کرد. مدیر مسئول رستاخیز کارگران محمد حسین کردبچه و هاشم محبوب بود. محل اداره آن در خیابان بزرگمهر کاشی ۱۴۸ واقع بود. رستاخیز کارگران با تیراژ هزار نسخه انتشار می‌یافت. (شاهدی، ۱۳۸۲: ۳۹۱/۱-۳۹۰) در نخستین شماره اهداف این مجله این گونه تشریح شده بود: «با بررسی و مطالعاتی که در جریان است سعی شده است این مجله به نحوی که مورد استقبال کارگران کشور قرار گیرد انتشار یابد و در عین حال از نظر آموزش مسائل سیاسی، اجتماعی، کارگری و غیره نیز برای کارگران مجله‌ای سودمند گردد.» (آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازایی ۴۰/۱۳ به نقل از: بیگدلی و یزدانی مقدم، ۱۳۹۶: ۱۲۵)

طبق گفته‌های شاه وسایل ارتباط جمعی و روزنامه‌ها باید پیام رسانی فلسفه انقلاب شاه و ملت را به جامعه و مردم منتقل می‌کردند. (پهلوی، ۱۳۴۵: ۱۸۹) لازم به ذکر است که همزمان با تاسیس حزب رستاخیز، نشریاتی که نگاه انتقادی به دولت داشتند توقیف شدند. در سال ۱۳۵۳ ش حدود ۶۳ مجله اعم از مجله و روزنامه پس از ارزیابی و کنترل ساواک توقیف شدند. (برزین، ۱۳۷۱: ۲۱۲؛ بهزادی، ۱۳۷۵: ۶۹۳/۱) این مجله به گونه‌ای در راستای اهداف انقلاب سفید شاه عمل می‌کرد: «راه ما راه انقلاب است و راه رستاخیز و هدف تمدن بزرگ می‌دانیم که نقش کارگران ایران در راه رسیدن به این هدف متعالی نقشی سازنده و سترگ است.» (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷/۱) در همین شماره مسئولیت مجله، انعکاس خواسته‌ها و مشکلات کارگران عنوان شده است. «مشکلات فردی و اجتماعی خود را صریح و بی‌پرده با ما در میان بگذارید. بنویسید، تماس بگیرید و بخواهید که ناشر افکار و خواسته‌های قانونی شما باشیم. بما اجازه دهید تا با آگاهی از مسائل جمعی شما گامی مثبت در جهت رفاه بیشتر شما برداریم.» (همان: ۲۷)

مجله رستاخیز به طور کلی به مسائل معیشتی و فرهنگی و اجتماعی کارگران از جمله تعریف قانون کار و مضمولان این قانون، رویدادهای سیاسی و اجتماعی مربوط به کارگران و حوادث حین کار و سرگرمی و داستان‌های کارگری پرداخته است. ویژگی بارز این مجله نسبت به مجلات حاضر در این عصر که اختصاص به زنان داشت، طبقه زنان کارگر را مورد توجه قرار داده و در هر شماره مطالبی به این گروه اختصاص داده است. از دلایل اشتغال زنان در کارخانه‌ها

و مراکز تولیدی و آموزش کارگران ماهر تا راهکارهای حفظ سلامتی و تغذیه برای کارگران زن و مصاحبه با آنان مطالبی درج شده است. در ادامه مهمترین رویکردهای این مجله در خصوص کارگران زن را مورد بحث قرار خواهیم داد.

۲. تشویق زنان کارگر به تغییر نقش اجتماعی

در اغلب جوامع مهمترین نقش و فعالیت زن، مادری است و خانواده قلمرو اصلی زندگی آنان تلقی می‌شود. در ایران نقش مادری با توجه به تاکیدهای مذهبی و سنتی پر رنگ‌تر است. افزایش نقش یک شخص، در کنار وظایف متعددی که به وی تحمیل می‌کند، در تقویت پایگاه اجتماعی و کامروایی وی نیز قابل مشاهده است. (رستگار خالد، ۱۳۸۵: ۶۹) بی تردید در دنیای مدرن، کار در خارج از خانه با دستمزد خوب که پاداش مادی آموزش و کسب تخصص است، حق انتخاب و مشارکت زنان در تصمیم‌گیری و قدرت آنان را در خانواده افزایش می‌داد. (مغیثی، ۱۳۹۸: ۷) البته فرصت‌های شغلی برای زنان در جوامع مختلف با مذاهب خاص و با توجه به هنجارها و رفتارهای مختلف و ارزش‌های فرهنگی و قومی متغییر است. (Fernandez, 2013: 1)

مجله رستاخیز کارگران برای پر رنگ کردن نقش زنان در پیشبرد طرح‌های اقتصادی دولت، حضور زنان کارگر در کارخانه‌ها و چرخه تولید را بسیار مهم جلوه داده است. مجله طی شماره‌های مختلف برای تشویق زنان از طریق مصاحبه با محمدرضا شاه پهلوی و سایر رجال سیاسی چون امیر عباس هویدا نخست وزیر و دبیر کل حزب رستاخیز (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱/۶)، امیر قاسم معینی وزیر کار و امور اجتماعی (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۲/۶) و کارفرمایان ضمن قدردانی از حضور زنان کارگر، آنان را عنصر مهمی در اقتصاد معرفی کرده است چنانکه در مصاحبه‌ای با محمدرضا شاه می‌نویسد: «در آینده این مملکت، زنها خیلی فرصت نشان دادن خودشان را خواهند داشت... درصد زیادی از زنان مملکت می‌توانند مشغول به کار باشند و نیروی فعال مملکت به این طریق برود بالا.» (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱/۴) اهداف اشتغال زنان کارگر بیشتر در قالب کلماتی مثل «رفاه»، «استقلال مادی»، «خرید اشیا لوکس و گردش»، «کمک به خانواده» توصیف شده است که هم وجه شخصی و هم وجه خانوادگی اشتغال زن را نشان می‌دهد (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷/۱۳). زنانی که مورد مصاحبه این مجله قرار گرفتند دلایل اشتغال خود را ایجاد غرور و عزت نفس در خود عنوان کردند به بیانی دیگر مجله بازتابی از اندیشه استقلال اقتصادی زنان بود: «کار کردن در بیرون از خانه به زن غرور میدهد... از کار کردن بدون منت کسی زندگی خود را به راحتی اداره می‌کنم.» (همان: ۱۶) در میان مصاحبه‌های انجام شده در شماره‌های متعدد تنها یک نفر به

ذوق و سلیقه زنان که منجر به گشودن راه‌های جدید در صنعت خواهد شد، اشاره کرده است. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۷۰/۱۳) این امر نشانی از آگاهی از ظرفیت‌های ذاتی زنان در امر اشتغال است.

۱-۲ تاکید بر توانمندی زنان

مجله رستاخیز کارگران در ستونی تحت عنوان «زنانی که کار می‌کنند و مسایل مربوط به آنان» ضمن نشان دادن توانمندی زنان در مشارکت اقتصادی، تاکید می‌کند که دیگر توانمندی به معنای داشتن نیروی جسمانی قوی نیست. این مجله به تفصیل توانمندی زنان را اینگونه بیان می‌کند: «زن ایرانی دیگر ظرافت را در رفتار ظریفانه نمی‌داند، ظرافت را در دانایی و توانایی، در هوشیاری و قدرت، در استحکام و استقلال رای و در بینش و ابزار شخصیت نشان می‌دهد... مهارت ظریفانه زن نه در وصله کردن جوراب‌های پاره بلکه در بعد وسیع‌تر در کارگاه‌های فنی و صنعتی همچون ستون‌های محکم در پیشبرد صنعت سهمیم هستند.» (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱۲/۶) زنان با استفاده از استعدادها و توانمندی‌های خود می‌توانند در کنار مردان نقش آفرینی کنند. پیشرفت فوق‌العاده صنایع و پیشرفت‌های علمی جدید حضور زنان در بازار کار و فعالیت اقتصادی را ضروری ساخته است. از سوی دیگر «تکنیک‌های جدید به کار رفته، دیگر تنها به نیروی جسمانی نیاز ندارد، بلکه ظرافت، دقت و مراقبت را افزایش داده و زنان با مردان را به لحاظ روانی برابر دانسته و فرصت‌های شغلی زنان را افزایش داده است.» در ادامه از کارگاه‌هایی مانند کارگاه الکترونیک مثال می‌زند که احتیاج به مهارت و ظرافت کار زنان دارد که با اندکی مهارت آموزی می‌توانند استخدام شوند. رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱۲/۷).

۲-۲ غیبت ضروری زنان از خانه به عنوان مادر

در مصاحبه‌هایی که با زنان متأهل کارگر صورت گرفته از تداخل اشتغال و فرزند پروری و کارهای خانه سوال شده است. مجله سعی در نشان دادن طبیعی بودن حضور زنان در خارج از خانه به عنوان «زن شاغل» دارد تا قبح سنتی غیبت زن از خانه در اذهان را تضعیف کند. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱۷/۷) تعریف از نقش مادری جدید که از دوره رضاشاه آغاز شده و زن را در تربیت و امور خانواده سهمیم کرده بود (حسینی، ۱۴۰۰: ۲۶) اینک نقشی فراتر از یک مادر مطلق در خانه، برای زن در نظر گرفته شده بود: مادر شاغل. اگر دوره رضاشاه را آغاز توسعه اقتصادی و دهه پنجاه را دوره رشد توسعه اقتصادی در نظر بگیریم، مشارکت زنان در بعد اقتصادی افزایشی چشم گیر داشت. تغییر بافت فرهنگی جامعه زمینه را برای حضور زنان بیشتر فراهم می‌کرد. یک واقعیت مهم در ذهنیت زنان، داشتن محور ذهنی مرد انگارانه است که فقط مردان حق بودن در خارج از خانه در نیمی از روز دارند و این غیبت از سوی خود زنان،

یک امر نامتعارف بود. «در خانواده‌های سنتی‌تر و مذهبی، دختر شاغل ممکن بود بی‌مسئولیت یا حتی سبکسر تلقی شده و شانس ازدواج را از دست بدهند.» (مغیثی، ۱۳۹۸: ۷۳) بنابراین عادی سازی حضور زنان در محل کار بدون احساس شرم و یا گناه، از اهداف مجله است. البته مجله توجه به بافت سنتی جامعه و تفکر خود زنان داشته و هرگز به دنبال زدودن نقش مادری نیست؛ با سر تیتراهایی چون «چرا کار می‌کنند و چطور کار «خانه» و «کارخانه» را تنظیم می‌کنند؟ (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۲۸/۱۱) درصد نشان دادن نقش زن شاغل در کنار وظایف مادری است. زنان کارگر نیز در مصاحبه‌های خود عدم تضاد وظایف این دو حیطه را بیان کردند. «وقتم را طوری تنظیم کرده‌ام که به هیچیک از کارهایم لطمه وارد نیاد و به کارهای خانه هم برسیم.» (همان: ۱۷) تنها در یک شماره با پر رنگ کردن نقش مردان در کمک و نگهداری فرزندان، در جهت فرهنگ سازی امر مشارکت در امورخانه و کاهش خستگی و زحمت زنان در به دوش کشیدن کارهای خانه، به تشویق همکاری زن و مرد در کارهای منزل مقاله‌ای را تنظیم کرده است. (همان: ۲۰)

۳. آگهی‌های کاریابی

مجله رستاخیز در هر شماره آگهی‌های کاریابی را با عنوان «بازار کار» در دو صفحه درج می‌کرد که نیروی مورد نیاز موسسات و مراکز مختلف به کارگر را با ذکر شرایط احراز آن شغل اعلام می‌کرد. این آگهی‌ها از لحاظ ذکر و یا عدم ذکر جنسیت به دو دسته تقسیم می‌شوند. آگهی‌هایی که شامل شغل‌های صرفاً زنانه یا مردانه است. اغلب کارهای لوله کشی، بتون ریزی، تراشکاری، آهنگری، صافکار، مکانیک ماشین‌آلات و شغل‌هایی از این دست در این آگهی‌ها به مردان اختصاص یافته است. برخی از مشاغل ذکر شده در این آگهی‌ها اختصاص به گروه خاصی نداشته و به صورت مشترک از زنان و مردان دعوت شده است. البته در بین آگهی‌های استخدام، شغل‌هایی بودند که جنسیت در آن ذکر نشده است.

اغلب آگهی‌های کاریابی که شامل زنان نیز می‌شد، شغل‌های کمتر تخصصی و یا بدون تخصص بود. نکته دیگر که در این آگهی‌ها به چشم می‌خورد عدم لزوم سابقه کار در همین مشاغل برای زنان است. همچنین در این آگهی‌ها میزان سواد جوینده کار درج شده است. مثلاً داشتن حداقل سواد خواندن و نوشتن و سیکل برای مشاغلی مثل تلفنچی، خدمتگزار و برای مشاغل تخصصی مانند ماشین‌نویسی که نیاز به تحصیلات بالا (دیپلم) داشت به تفکیک شغل‌ها اعلام شده است. نکته حائز اهمیت در بررسی این آگهی این است که برخی از این مشاغل که به نظر زنانه

می‌رسد مانند خیاطی و آشپزی، از مردان دعوت به کار شده بود. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ۲۱)

(۵۴)

سال ۱۳۵۵	سال ۱۳۵۴	عنوان شغل‌های کاریابی	مجموع کل آگهی‌ها
مورد ۰	-	۰	۲۳
مورد ۲	-	تلفنچی خیاط	۲۲
مورد ۴	-	آشپز(زن و مرد) - پانچيست ماشين نويس - کارگر ساده	۲۵
مورد ۲	-	نظافتچی - تلفنچی	۲۴
مورد ۲	-	سکرتري ماشين نويسي فارسي و لاتين(زن و مرد)	۲۳
مورد ۱	-	سکرتري باتجربه	۲۴
مورد ۲	-	ماشين نويس - دفتردار	۲۴
مورد ۲	-	توليد مواد غذايي ماشين نويسي	۲۴
مورد ۴	-	فروشنده زن - بسته بند-مستخدم منزل نظافتچی منزل(زن و مرد گروهی)	۲۴
-	مورد ۵	بسته بند، ماشين نويسي فارسي کارگر ساده - بسته بند فروشنده زن - دست دوز(زن و مرد)	۲۴
-	مورد ۹	خدمتکار منزل - پانچيست دفتر دار - ماشين نويس کارگر ساده - فروشند	۲۶
-	مورد ۳	ماشين نويسي(زن و يا مرد) خدمتکار- کارگر دفتری	۱۸
-	مورد ۴	ماشين نويس لباسشویی خدمتگزار کارگر ريسندگی	۳۶

-جدول فراوانی نوع مشاغل استخدامی زنان (۱۳۵۴-۱۳۵۵) مستخرج از مجله رستاخیز کارگران

از ارزیابی جدول بالا می‌توان به مواردی از این دست اشاره کرد:

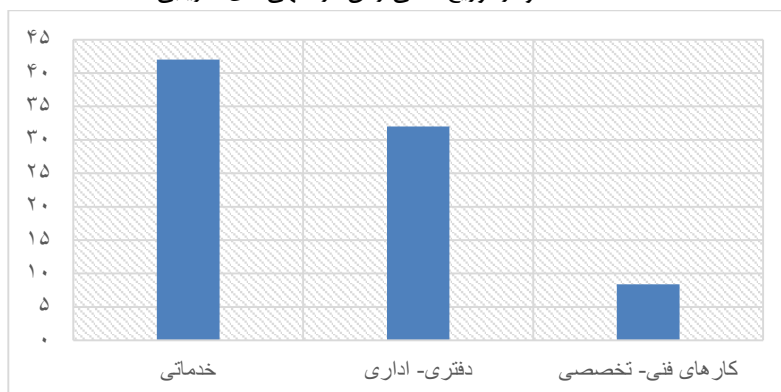
۱-دامنه انواع شغل‌ها که در این سال‌ها به زنان عرضه می‌شود بسیار محدود است و غالباً از منشیگری، کارگر ساده، بسته بند... فراتر نمی‌رود.

۲- با توجه به اینکه در این آگهی‌ها تعداد نفرات مورد نیاز در بهترین حالت پنج نفرقید شده است، به نظر می‌رسد این آگهی‌ها بیشتر به موسسات کوچک و یا منازل شخصی اختصاص داشته است.

۳- در هیچ کدام از این آگهی‌ها از کلمه پاره وقت برای شغل‌هایی که از زنان دعوت شده‌اند، استفاده نشده بود.

از بررسی آگهی‌های کاریابی بین سال‌های ۱۳۵۴-۱۳۵۵ ش و ذکر شغل‌هایی که به زنان اختصاص داده شده می‌توان به این امر پی برد که فرصت‌های شغلی زنان در مقایسه با مردان بسیار ناچیز بود. اغلب مشاغل غیر تخصصی و ساده و بدون نیاز به مهارت در اختیار زنان قرار داشت. از مشاغل ذکر شده هجده مورد مربوط به کارهای خدماتی است یا به عبارتی ۴۲ درصد مربوط به ردیف شغل‌هایی است که نیازی به مهارت و سواد بالایی ندارند. ۳۱ درصد شامل شغل‌های دفتری-اداری است. اگر خیاطی و دست دوزی را در ردیف حرفه‌های تخصصی قرار دهیم درصد ناچیز ۴/۸ شامل کارهای فنی خواهد بود. به نظر می‌رسد جامعه بازار کار هنوز به زنان در کارهای تخصصی اعتماد لازم را نداشت. سخن از زنان کارگر و دعوت از آنان برای فعالیت اقتصادی که با تبلیغات رسانه‌ای همراه بود جز ادای تکلیف انقلاب سفید نسبت به زنان نبود.

نمودار توزیع شغلی زنان در آگهی‌های کاریابی

۴. تاکید بر آشنایی زنان کارگر با قانون کار

از آنجایی که درصد زنان باسواد کارگر به نسبت مردان کمتر بوده (مرکز آمار ایران، ۲۵۳۶: ۳۷)، آموزش قانون کار برای زنان از سوی برخی از نهادها مانند سازمان زنان ایران در راس برنامه‌ها بود. این سازمان کتابی در جهت آگاه‌سازی زنان از حقوق کاری خود به صورت مصور و زبان ساده تدوین کرد. (سازمان زنان ایران، بیتا) در این میان مجله رستاخیز با یادآوری حقوق کار زنان از طریق نگارش مقاله و یا پاسخ به نامه‌های حقوقی و ستون پرسش و پاسخ و مصاحبه با نمایندگان سندیکاهای کارگری درصدد شفاف‌سازی و بیان قانون کار مختص زنان بود. از مهمترین این قوانین می‌توان به مرخصی زایمان، داشتن فضای مهدکودک و شیرخوارگاه، عدم منع اشتغال زنان و داشتن دستمزد مساوی با مردان اشاره کرد.

این مجله قوانین مربوط به زنان را در سه دسته خلاصه کرده و در شماره‌های مختلفی به بخش از این موارد پرداخته است: قوانینی که مربوط به حمایت از زنان به لحاظ وضع جسمی آنها وضع شده است. قوانینی که به لحاظ مادر بودن و نیز حفظ سلامت کودک در نظر گرفته شده است و قوانینی که مربوط به حمایت زنان کارگر است. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۳ / ۷۵) در کنار بی‌اطلاعی و یا کم‌اطلاعی زنان از قانون کار باید از کارفرمایانی هم یاد کرد که قانون کار را در مورد کارگران اجرا نمی‌کردند. (بی‌نا، ۱۳۴۸: ۱۶) زنان به دلیل سپری کردن دوران بارداری و زایمان شرایط بدتری داشتند کارفرمایان ماده ۶ قانون مربوط به مرخصی زایمان (صورت مذاکرات مجلس: ۱۷ خرداد ۱۳۲۸) را اجرا نمی‌کردند و یا پس از بارداری درصدد اخراج کارگران زن بودند. یا اینکه پس از طی کردن مرخصی زایمان، مجدد با او قرارداد کار بسته نمی‌شد. مجله رستاخیز کارگران برای زنان کارگر ماده ۷ قانون کار (موظف کردن کارگاه‌ها و مراکز تولیدی به ایجاد مکانی برای نگهداری کودکان و نوزادان زنان کارگر) و ماده ۲۰، ممنوع بودن کارهای سخت و زیان‌آور را به صورت مشروح شرح داده بود و سوالات و ابهامات کارگران را که در این زمینه پاسخ می‌داد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۳۶/۳؛ رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۸۹ / ۷)

۵. ارتقای آگاهی زنان کارگر در زمینه سلامت و بهداشت خود و فرزندان

۱-۵ بهداشت و ایمنی محیط کار

مجله رستاخیز در موارد متعدد به داشتن مهدکودک و محل نگهداری نوزادان زنان کارگر تاکید دارد و گوشزد می‌کند که به لحاظ قانونی کارفرما باید برای کارگران زن بالای ده نفر، مکانی برای نگهداری اطفال کارگران فراهم کند که مجهز به مربیان کارآزموده باشد که بهداشت و

سلامت کودکان تامین گردد. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ۴۹/۱۲) مجله با یادآوری ماده ۶ قانون اساسی (محل کار بهداشتی و مناسب کارگران) (صورت مذاکرات مجلس: ۱۷ خرداد ۱۳۲۸) لزوم رعایت بهداشت محیط از سوی کارفرما را توضیح داده است. مثلاً در مواردی که زنان در کارخانه‌های نساجی و دخانیات که توام با گرد و خاک کار می‌کردند، استفاده از شیر و ماست و تخم مرغ روزانه و ماسک را وظیفه کارفرما دانسته و به کارگران زن تاکید می‌کند به این موارد توجه داشته باشند. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۳ / ۹) این مجله همچنین در مقالاتی از بعد توجه به سلامت جسمی کارگران برنامه‌های غذایی مقوی برای زنان کارگر و فرزند بیمارشان پیشنهاد می‌کند.

استفاده از لباس کار برای کارگران از موضوعاتی است که این مجله به آن پرداخته است. با توجه به اینکه زنان اغلب داری موی بلند بودند، استفاده از سربند و کلاه‌های که موها را پوشش دهد تا حین کار با دستگاه‌ها و ابزارهای کار برخوردی نداشته و به زنان آسیبی وارد نشود، توصیه شده است. بخصوص کار با مته‌های برقی که احتمال گیر کردن موی سر به دستگاه و در نتیجه آسیب به کارگر در حین کار وجود داشت. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۷ / ۶۴) گفتنی است که زنان کارگر سربندهای خود را به شکل نادرست می‌بستند و «زنان حاضر نیستند دسته‌های روسری را به عقب ببرند، به طور کلی روحیه غیرصنعتی بخصوص بین کارگران زن به چشم می‌خورد.» (بی‌نا، ۱۳۴۸: ۲۰) برای رفع چنین مشکلاتی در کارخانه‌ها «کمیته حفاظت» ضمن آموزش ایمنی کار، جزوهای آموزشی را تدوین و در اختیار کارگران قرار می‌دادند. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۹ / ۵۶) لزوم استفاده از وسایل خود مراقبتی در محل کار اعم از دستکش صنعتی، کلاه و عینک که از اعضای بدن محافظت می‌کنند به کرات در رستاخیز کارگران تشریح شده است. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ۳۸/۱۰)

۲-۵ بهداشت مادر و کودک

زنان کارگر چون بیش از نیمی از وقت خود را در بیرون از خانه صرف می‌کنند، برای مادران خسته چگونگی برخورد صحیح با فرزندان اهمیت می‌یابد. خستگی و بی‌حوصلگی مادر ممکن است در نوع تربیت فرزند تاثیر سوءیی داشته باشد. مجله رستاخیز کارگر در زیر مجموعه ستونی به نام زندگی، دستورالعمل‌ها و توصیه‌هایی را برای والدین بیان می‌کند که هم بار زحمت والدین را کم کند و هم کلام والدین برای فرزندان تاثیرگذار باشد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۳ / ۵۹) یکی دیگر از توصیه‌های مجله متوجه کردن زنان کارگر به تعداد دفعات زایمان بود که سلامتی آنان را در معرض خطر قرار می‌داد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۲۳/۵) به طور کلی چون مراقبت و پرستاری از فرزندان اغلب بر عهده زنان است، توصیه‌های بهداشتی که مخصوص هر فصل است در ستون جداگانه‌ای در این مجله جای گرفته است. در یکی از

شماره‌ها با تیتیر «برای آن گروه از خواهران و برادران کارگر که دارای بچه هستند» دستورالعمل‌های بازدارندگی و مراقبتی از بیمارهای واگیردار در صدر خبرهای پزشکی آمده است. به مادران توصیه می‌شود ضمن مراقبت از فرزندان، رژیم غذایی فرد بیمار هم رعایت شود تا هم بیمار بهبود یابد و هم زحمت کمتری را مادر متحمل شود. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۷/۲۵؛ رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۹/۵۹)

۳-۵ ورزش و تندرستی زنان کارگر

مجله رستاخیز در جهت یادآوری سلامت مادران و دختران کارگر، انجام ورزش‌های جمعی و فردی را توصیه می‌کرد. به همین منظور در ستون خبری تحت عنوان « مسابقات ورزشی کارگران»، فعالیت‌های ورزشی زنان کارگر را تحت پوشش قرار می‌داد. ورزش کارگران هیچ منع قانونی نداشت و از سال ۱۳۱۳ اولین باشگاه ورزشی تشکیل شد. برخی از کارخانه‌ها زمین‌هایی برای ورزش فوتبال و تنیس برای کارگران در نظر گرفته و وسایل لازم را در اختیار آنان می‌گذاشتند. (رجائی، ۱۳۹۳: ۱۵۳) به طور رسمی از سال ۱۳۴۷ نخستین مسابقات ورزشی زنان کارگر برگزار شد. تنها کارگرانی می‌توانستند در این مسابقات شرکت کنند که دارای کارت بیمه کارگری بوده و مشمول قانون کار باشند. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۲/۹۶) برگزاری برخی از این مسابقات در رشته‌های ورزشی مختلف، بنا به یک مناسبت خاصی مانند تولد شهبانو برگزار می‌شد. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۲۴/۱۱۲) مهرانگیز حجازی معاون امور اجتماعی وزارت کار و امور اجتماعی در زمینه ورزش کارگران معتقد بودند همانگونه که داشتن سواد برای کارگر نوعی امتیاز شغلی محسوب می‌شود، باید به کارگران ورزشکار حق ورزش پرداخت شود. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۸/۹۶). در برخی از کارخانه‌های بزرگ سرویس ایاب و ذهاب جداگانه‌ای برای ورزشکاران کارخانه در نظر گرفته شده بود تا پس از تعطیلی کار، دغدغه بازگشت به خانه را نداشته باشند. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ۲۰/۹۵) مجله رستاخیز کارگران به مشکلات ورزشی زنان کارگر پرداخته که عبارتند از: ۱. سختگیری کارفرمایان ۲. نداشتن مربی ۳. عدم همکاری وزارت کار با ورزشکاران زن ۴. نداشتن تاسیسات و امکانات ورزشی ۵. نداشتن وقت کافی برای ورزش کردن که در صورت مرخصی ورزشی خارج از محیط کارخانه از حقوق آنان کم می‌شد. (همان / ۹۸) این مجله بیان نمی‌کند که اغلب شرکت کنندگان این مسابقه دختران جوان در کارخانه‌های بزرگ چون ارج، آزمایش... بودند و کارگران زن متاهل و زنانی که در کارگاه‌های کوچکی بودند، امکان استفاده از این امکاناتی را نداشتند. توجه به قشر کارگران نخبه و نادیده گرفتن خیل عظیم زنان کارگر فرودست در کنار بزرگنمایی برنامه‌های رفاهی این چنین از رویکرد ایدئولوژیکی مجله خبر می‌دهد.

۶. تاکید بر عضویت زنان کارگر در سندیکاهای کارگری

با توجه به افزایش زنان در صنوف مختلف کاری لزوم حضور زنان در سندیکاهای ضروری بود. اما زنان حضور کم‌رنگی در اتحادیه‌ها کارگری داشتند. اغلب زنان کارگر به دلایل مختلف یا از وجود سندیکاهای کارگری بی‌اطلاع بودند و یا به دلیل سیطره مردان، رغبتی برای حضور نداشتند و آن را امری صرفاً مردانه قلمداد می‌کردند. بنابراین مطالبات کارگری زنان هم اغلب در اتحادیه‌ها دنبال نمی‌شد و یا در الویت‌های آخر بود. (گرت، ۱۳۸۰: ۱۳۱) این وضعیت تنها در ایران نبود بلکه در اغلب کشورهای جهان سوم نیز به چشم می‌خورد. مثلاً در سال ۱۸۷۶م در ژاپن با وجود اینکه زنان ۶۰ درصد نیروی کار را تشکیل می‌دادند اتحادیه صنفی نداشتند در سال ۱۹۱۸ زنان فقط یک درصد اتحادیه زنان را تشکیل می‌دادند. (جای‌واردنه، ۱۳۹۱: ۳۸۶) مجله رستاخیز به مانند سازمان زنان ایران بر تشکیل سندیکای کارگران زنان تاکید داشت. از این رو با درج مصاحبه با روسای سندیکاهای کارگری و وزیر کار و امور اجتماعی، معاون اجرایی سازمان زنان، ضمن معرفی سندیکاها و وظایف محوله به آن، زنان کارگر را تشویق به حضور در سندیکاها می‌کرد. البته سندیکاها و اتحادیه‌های کارگری در این دوره کاملاً در اختیار دولت و نیروهای امنیتی بود و آزادی دهه‌های گذشته را نداشتند. (هالیدی، ۱۳۸۵: ۱۶۳) اغلب مزایای که دولت تشخیص می‌داد، از بالا اعطا می‌شد. (Ansari, martin, 2002: 137) با افزایش چشم‌گیر اتحادیه‌ها از ۱۶ مورد در سال ۱۳۴۲ به ۵۱۹ اتحادیه در سال ۱۳۵۱، دولت به منظور نظارت بر سندیکاها در سال ۱۳۴۶ یک سازمان مرکزی به نام سازمان کارگران ایران را تشکیل داد. (اشرف، ۱۳۸۶: ۱۰۲)

در اولین شماره این مجله ضمن معرفی سندیکاهای کارگری، از تشکیل واحد زنان کارگر در سازمان کارگران ایران خبر می‌دهد. «در حال حاضر هشتاد هزار کارگر در کارگاه‌های تولیدی و صنعتی فعالیت می‌کنند که مشمول قانون کار هستند و به علت افزایش زنان کارگر در فعالیت‌های صنعتی تشکیلاتی به نام واحد زنان کارگر در سازمان کارگران ایران ایجاد می‌شود تا بتواند پاسخگوی نیازهای زنان باشد... برای راهنمایی زنان کارگر جهت شرکت در انتخابات سندیکاهای کارگری که بتوانند در ارکان سندیکاها مسئولیتی را به عهده بگیرند کلاس‌های آموزشی در سازمان کارگران ایران تشکیل شده است.» (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱/ ۴۶) برای مستند سازی حضور زنان از تصاویری استفاده شده است که زنان را در کنار مردان در سندیکاها نشان می‌دهد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۵۲/۹) واحد زنان کارگر البته در سال ۱۳۲۵ ش به ریاست عدل نفیسی ایجاد شده بود، در هیچ دوره‌ای نتوانست برای زنان زیاد مثمر

ثمر باشد. ارگانی نو پا که به قول نفیسی، کارمندان آن نیز خیلی به امور کارگری و قانون کار آشنا نبودند. (لاجوردی، ۱۹۸۴: نوار ش یک/ ۱۸)

مجله رستاخیز با استناد به صحبت‌های وزیر کار و سایر سخنرانان در سال جهانی زن، حضور زنان کارگر در سندیکاها را مورد تاکید قرار می‌دهد و از حدود ۸۰۰ سندیکاهای موجود از حضور ناچیز چند درصدی ایشان در سندیکاها خبر می‌دهد. (رستاخیز، ۱۳۵۴: ش ۵/ ۴۳) هویدا نخست وزیر وقت ضمن اعلام پتانسیل‌های صنایع جدید در جذب زنان، از ایشان خواست که ضمن افزایش مهارت‌های خود برای استفاده تمام نیروی خود، در شوراهای کارگری نیز سهیم باشند: «خواهران کارگر در فعالیتهای کارگری بایستی شرکت کنند.» (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۹۱/۴-۶)

اقدام دیگر مجله رستاخیز معرفی نمایندگان زن کارگر و انجام مصاحبه با آنها بود تا ضمن معرفی این قشر از زنان کارگر، فعالیتهای جنبی و توانایی ایشان در دفاع از حقوق کارگران را نشان دهد. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۳/ ۱۸؛ رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۲۳/۱۵، ۴۶) این مجله چون رویکرد حمایتی از اقدامات دولت داشت هرگز دلیل عدم رغبت به اتحادیه‌های فرمایشی را واکاوی نمی‌کند و یا در ستون‌های خبری-تحلیلی از علل ناکامی کارگران در مطالبه خواسته‌های خود چیزی نمی‌نویسد.

۷. توجه به سواد آموزی زنان کارگر

لزوم سواد آموزی برای کارگران به دوره رضاشاه پهلوی باز می‌گردد که دولت را وادار ساخت در تاریخ ۱۳۱۵/۵/۱ طبق ماده سی و چهارم از فصل چهارم «نظامنامه کارخانجات و موسسات صنعتی» کارفرمایان را به تسهیل شرایط تحصیل کارگران در مدارس اکابر مکلف نماید. اما به دلیل کمبود امکانات آموزشی و عدم بستر سازی لازم و قانون گریزی کارفرمایان در امر آموزش کارگران و کاستی‌های قانونی به نتیجه مطلوبی نرسید. تصویب قانون آموزش کارگران در تاریخ ۱۳۲۶/۴/۲۲ انجام شد. در این تاریخ کلاس‌های آموزشی شامل مردان نمی‌شد در بعضی از مناطق کلاس‌هایی برای زنان کارگر در کارخانجات دایر شد. (کار، ۱۳۲۸، ش ۳۴ و ۳۵/۱۹، به نقل از احمدزاده، منصور بخت، ۱۴۰۱: ۱۹)

با ایجاد سپاه دانش، دولت سعی در ریشه کنی بیسوادی در کشور داشت. بر طبق آمارهای موجود در گروه سنی ۱۰-۱۴ ساله میزان سواد زنان در سال ۱۳۳۵ معادل ۱۸/۸ درصد و در سال ۱۳۴۵ حدود ۳۵/۶ درصد است. نتایج آمارگیری سال ۱۳۴۷ این میزان را ۳۱/۱ درصد آمارگیری سال ۱۳۵۰ آن را ۵۰/۰ درصد نشان داده است. تحولات میزان سواد گروه سنی ۱۵-۱۹ ساله

و ۲۰-۲۴ ساله نیز قابل توجه بوده است. «فعالیت سواد آموزی منحصر به گروه سنی لازم‌التعلیم نبوده، بلکه در گروه سنی بالاتر به چشم می‌خورد و این تحول بیشتر در اثر کوشش‌های سپاهیان دانش‌بخش بزرگسالان و سازمان پیکار با بیسوادی فعالیت وزارت کار و بالاخره سازمان زنان در زمینه سواد آموزی است.» (سازمان برنامه و بودجه مرکز آمار ایران، ۱۳۵۱: ۲۳)

مجله رستاخیز کارگران گزارشات مبسوطی از چگونگی سواد آموزی کارگران ارایه می‌کند. این مجله با توصیف وضعیت کارخانه‌های مدرن و لزوم استفاده از اپراتورهای باسواد، کارگران را از اهمیت سواد آموزی برای کار در چنین کارخانه‌هایی مطلع می‌کند. دفتر باسواد کردن وزارت کار و امور اجتماعی که عهده‌دار باسواد کردن کارگران در سراسر کشور بود. از طریق اعزام معلم و وسایل کمک آموزشی، کارگاه‌ها و کارخانجاتی که کارگران بیسواد داشتند، تشویق می‌کرد تا از طریق شرکت در کلاس‌های پیکار با بیسوادی، با سواد شوند. مجله رستاخیز در تمام گزارش‌های خود آمارهای سواد آموزی زنان کارگر را ذکر کرده است برای نمونه: «در دومین دوره کلاس‌های پیکار با بیسوادی کارگران کارخانه داروگر ۹۰ کارگر شرکت داشتند. که ۶۲ نفر در دو کلاس اول هستند که ۱۴ نفر آنها را زنان و بقیه را کارگران مرد، ۲۸ نفر در دوره دوم آموزش می‌بینند که از این تعداد ۸ نفر زن هستند. کارگرانی که موفق به گذراندن دوره دوم شوند به میزان ۵ درصد اضافه حقوق دریافت می‌دارند.» (رستاخیز، ۱۳۵۴: ش ۲ / ۵۲) ذکر این نکته ضروری است که با وجود تشویقاتی که برای کارگران در کارخانه‌ها صورت می‌گرفت چندان رغبتی از سوی زنان کارگر دیده نمی‌شد. زن کارگر با داشتن مسئولیت خانواده ترجیح می‌دهد که پس از کار فوراً خود را به منزل برساند و امور آنجا را سرو سامان دهد و احتیاج به داشتن سواد را احساس نمی‌کرد. (بی‌نا، ۱۳۴۸: ۱۲) این مجله به نوعی درصدد اعلام اخطار به کارگران بیسواد هست که در صورت عدم سواد آموزی از سوی کارفرمایان کنار زده خواهند شد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷ / ۲۷-۸۹) با وجود بهبود زمینه‌های آموزشی و اشتغال زنان، همچنان عدم توازن قدرت بین زنان و مردان وجود داشت و مردان همچنان فرصت شغلی بهتر و بیشتری را در اختیار داشتند. (yeganeh, 1993: 6)

۸. آموزشگاه‌های شبانه روزی کارآموزی

تامین نیروی انسانی ماهر با توجه به توسعه اقتصادی کشور در سال‌های بعد از ۱۳۵۰ اهمیت ویژه‌ای یافت. «شاید مژمن‌ترین ترمز توسعه اقتصادی ایران، نوع انسانی باشد. از جمله این موارد کمبود نیروی انسانی ماهر است. پیش‌بینی می‌شود با برنامه پنج ساله فعلی ۲/۱ میلیون شغل اضافی ایجاد شود اما در خوش‌بینانه‌ترین ارزیابی، فقط ۱/۴ میلیون ایرانی واجد شرایط برای پر کردن آنها هستند که تخمین زده می‌شود بیش از ۷۲۰،۰۰۰ نفر کمبود داشته باشند.»

(Watson, 1976:25) پس از تصویب قانون کارآموزی در سال ۱۳۴۹ دولت و مراکز خصوصی با ایجاد مراکز فنی و حرفه‌ای به دنبال ارتقای کار ماهر بودند. «افزایش نیازمندی به کارشناسان فنی و کارگران ماهر موجب گردید که شبکه هنرستان‌ها و آموزشگاه‌های فنی در کشور گسترش یابد. در سال‌های ۱۹۶۱-۶۲ در ایران فقط ۶۴ آموزشگاه فنی دایر بود که هشت هزار و سیصد هنرآموز در آنها تحصیل می‌کردند. در سال ۱۹۷۲-۷۳ شمار آموزشگاه‌ها به ۳۰۹ رسید و ۶۵ هزار و ۷۰۰ هنرآموز در آنها تحصیل می‌کردند ولی این تعداد آموزشگاه و هنرجو در مقابل نیاز کشور به کارشناس فنی و ماهر بسیار ناچیز است. (ایوانف، ۱۳۵۶: ۲۵۱) منوچهر آزمون وزیر کار و امور اجتماعی طی مصاحبه‌ای راه حل سریع و به صرفه در زمینه تربیت نیروی ماهر را تاسیس یک آموزشگاه ساده توسط واحدهای تولیدی می‌داند که توسط استادکاران همان واحد تشکیل و به آموزش کارگران بپردازند. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۱۲/۲۲) تشکیل واحدهای آموزشی سه ماه و شش ماه در کارخانه‌ها می‌توانست نیروی ساده را به یک نیروی ماهر تبدیل کند. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ۱۳/۱۸)

برنامه انقلاب سفید که در بردارنده بندهایی در مورد زنان بود، علاوه بر مدرنیزه کردن تلاشی برای تغییر زندگی اقتصادی و تفکر آنان در مورد معنای کار در ایران جدید صنعتی بود. (بهرامی‌تاش، ۱۳۹۱: ۱۱۷) در این میان استفاده گسترده از نیروی زنان کارگر، توجه دولت را به سمت آموزش حرفه‌ای زنان سوق داد.

آموزش‌ها یا در محل کار فرد و یا در بیرون و در موسسات صورت می‌گرفت. زن کارگری که دوره‌های آموزشی را در یکی از موسسات گذرانده بود، شانس استخدام وی افزایش می‌یافت. مجله رستاخیز کارگران که در راستای سیاست‌های دولت حرکت می‌کرد، از طریق درج لزوم آموزش و معرفی مراکز فنی و حرفه‌ای و تعداد زنانی که در این مراکز دوره می‌دیدند، بر حضور و استفاده حداکثری از نیروی زنان تاکید داشت. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۱/ ۴۶؛ رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷/ ۵۰-۵۱)

از سوی دیگر این مجله با معرفی چنین امکان‌های آموزشی سعی در تغییر نگاه سنتی جامعه نسبت به زنان و ارتقای مهارت کارگران زن داشت. رستاخیز کارگران به مراکز مهارت‌آموزی مانند مرکز نمونه نساجی واحد کرج که با بهره‌گیری از مریبان خانم درصدد رفع نگرانی‌های خانواده‌های سنتی در زمینه آموزش بود، پرداخته است. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷/ ۵۰) مجله رستاخیز کارگران در شماره‌هایی، تصاویری از زنان کارآموز منتشر کرده بود تا قبح سنتی ورود زنان به شغل‌های مردانه را از بین ببرد و توانایی زنان را به تصویر بکشد. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۹/ ۵۱)

تعداد نفرات کارآموزان زن بسیار ناچیز بود. مثلاً می‌توان به حضور ۱۴۸ نفر مرد در کنار ۱۴ زن شرکت کننده در مرکز تعلیمات حرفه‌ای شماره سه تهران اشاره کرد. به نظر می‌رسد از دیگر انگیزه‌های این مجله از ذکر حرفه‌های آموزشی مانند نقشه‌کشی ساختمان، تعمیر رادیو تلویزیون، مکانیک و ساختمان، عادی انگاری مشاغل به ظاهر مردانه برای زنان بود. (رستاخیز کارگران، ۲۵۳۵: ش ۵۰/۱) نمود دیگر عادی سازی از سوی مجله رستاخیز پوشش دادن به مسابقه «مهارت کارگران» بود.

یکی از اقداماتی که در سال ۱۳۵۵ ش جهت تشویق کارگران به مهارت آموزی صورت گرفت، برگزاری مسابقه مهارت فنی در رشته‌های مختلف چون آهنگری، سیم کشی ساختمان، ورق کاری، ریسندگی، الکترونیک، جوشکاری، تعمیر رادیو و تلویزیون، لوله کشی، بنایی، ریخته گری... بود که به برندگان هر دوره مدال همایونی داده می‌شد. حضور زنان در این دوره مسابقات خود گام مهمی در پذیرش مهارت زنان کارگر در عرصه فعالیت‌های اقتصادی بود. اغلب زنان در رشته‌های ریسندگی، الکترونیک و تعمیرات وارد مسابقه می‌شدند. البته در زمینه بنایی و مکانیکی و تراشکاری نیز زنان کارگر مسابقه می‌دادند. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۷ / ۴۹: رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۹ / ۴۸)

با ذکر تعداد اندک زنان شرکت کننده کارگر در این مسابقات که هر سال در یکی از شهرها برگزار می‌شد، می‌توان به دلایلی فرهنگی و سنتی عدم حضور گسترده دختران و زنان از دیدگاه مجله را چنین شرح داد که دور شدن دختر از خانه برای خانواده‌های سنتی غیرقابل تحمل بود. «در بسیاری از حوزه‌ها هنجارهای رفتار سنتی رو به اضمحلال و جایگزینی با هنجارهای جدید هستند اما به ندرت این جایگزینی توأم با تحول در بینش و نگرش است. به نظر می‌آید نوعی آگاهی ضمنی از انتظارات روبه افزایش جامعه از زنان، همراه با تردیدها و ناهمخوانی‌های بسیار درباره تساوی و برابری به وجود آمده است.» (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۱۶۹) تصور اینکه دختران در طی مسابقه با پسرهایی که شرکت دارند با هم زندگی می‌کنند، اجازه حضور به دختران خود در این مسابقه را نمی‌دادند. (رستاخیز کارگران، ۱۳۵۴: ش ۹/۱۳) هر چند دختران خود را برابر با پسران می‌دانستند و دلیلی برای عدم حضور نداشتند.

لازم به ذکر است که کمبود مدارس حرفه‌ای و فنی برای زنان، آموزش صنعتی زنان را دچار مشکل کرده بود. چرا که در ابتدا برای تشویق زنان به سوی کارهای فنی باید ذهنیت دختران تغییر می‌کرد و با امور صنعتی آشنا می‌شد. از همه مهمتر تشویق دختران برای تحصیل در مدارس فنی از نخستین اقدامات به شمار می‌آید (کار، ۱۳۷۳: ۸۶). همچنین از آنجا که بخشی از آموزش کارگران در حین کار و در محیط کار صورت می‌گرفت باید این امر را مورد توجه قرار

داد که کارفرمایان تا چه میزان به آموزش تخصصی زنان توجه داشتند و چه امکاناتی برای رفاه مادران و دختران کارگر در نظر می‌گرفتند. امری که مجله هرگز به آن نپرداخته است. علاوه بر موارد ذکر شده مجله رستاخیز کارگران هرگز آنگونه که باید مشکلات زنان کارگر بخصوص تبعیض در پرداخت دستمزد با مردان را منعکس نکرده است به عبارتی بیان دستاوردهای انقلاب سفید برای زنان، جایی برای نقد شرایط کاری و فرودستی آنها نگذاشته است.

نتیجه گیری

تلاش برای صنعتی شدن کشور توسط سیاست‌ها محمدرضا شاه پهلوی و به دنبال آن گسترده شدن فعالیت‌های صنایع بزرگ در ایران، امکان استفاده از نیروی زنان ضروری بود. دولت با اجرای انقلاب سفید تلاش کرد تا هر چه بیشتر دستاوردهای انقلابی خود را به جامعه عرضه کند. مجله رستاخیز کارگران که همزمان با شکل‌گیری حزب رستاخیز، در خدمت اشاعه برنامه‌های رفاهی و خدماتی دولت بود، در انعکاس شرایط کاری و معیشتی کارگری زنان نقش موثری داشت. این مجله در راستای سیاست‌های انقلاب سفید شاه با مقالات و عناوینی که منتشر می‌کرد سعی در مهم‌جلو دادن فاعلیت زنان در عرصه‌های اقتصادی داشت. مجله نگاهی مدرن نسبت به زنان داشت و باورهای قدیمی در مورد مادر مطلق بودن مورد سوال واقع شده بود. دیدگاه مدرن خواستار حضور گسترده آنان در جامعه و همراه شدن با مردان در گردش چرخ‌های اقتصادی دولت داشت. تاکید بر افزایش توانایی زنان و بالا رفتن سواد و تحصیلات آنان، تلاشی برای اثر بخشی حضور زنان در جامعه بود. این مجله با پوشش دادن خبرهای مراکز کارآموزی شبانه‌روزی و مسابقات مهارت آموزی که مستلزم غیبت چند روزه و چند هفته زنان و دختران از خانه بود، تلاش به عادی‌انگاری حضور زن در مراکز فنی در کنار مردان داشت، تا از این طریق نگاه سنتی خانواده‌های متوسط را تعدیل کند. نقد مهم بر این مجله عدم انعکاس مسائل و مشکلات زنان و مطالبات کارگری است تا هرگز دستاوردهای انقلاب سفید شاه مورد انتقاد قرار نگیرد.

منابع کتاب‌ها

- اشرف، احمد، علی بنو عزیزی (۱۳۸۶). *طبقات اجتماعی، دولت و انقلاب در ایران*، ترجمه سهیلا ترابی فارسانی، تهران: نیلوفر.
- ایوانف، س. م. (۱۳۵۶). *تاریخ ایران نوین*، ترجمه هوشنگ تیزابی و حسن قائم پناه، تهران: بینا.
- بدیعی، نعیم (۱۳۸۰). *تحلیل محتوا، تهران: اداره کل تبلیغات.*
- بهزادی، علی (۱۳۷۵). *شبه خاطرات، جلد ۱، تهران: زرین.*
- برزین، مسعود (۱۳۷۱). *شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷*، تهران: بهجت.
- بهرامی تاش، رکسانا (۱۳۹۹). *زنان کارآفرین، کسب و کارهای خرد و بخش غیر رسمی در ایران*، ترجمه مهشید کریمایی، تهران: شیرازه.
- بیگدلی، فاطمه، سهراب یزدانی مقدم (۱۳۹۶). *چگونگی تشکیل، فعالیت و انحلال حزب رستاخیز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی.*
- بررسی اجمالی شرایط کار زنان کارگر (۱۳۴۸). بی‌جا: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- جای‌واردنه، کوماری (۱۳۹۱). *فمنیسیم و ناسیونالیسم در جهان سوم*، ترجمه شهلاطهماسی، تهران: ژرف.
- پهلوی، محمدرضا (۱۳۴۵). *انقلاب سفید، تهران: بانک ملی ایران.*
- حسینی، مرضیه (۱۴۰۱). *وضعیت اشتغال زنان در دوره رضاشاه، تهران: تاریخ ایران.*
- رستگار خالد، امیر (۱۳۸۵). *خانواده، کار، جنسیت، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی- اجتماعی زنان.*
- رجائی، عبدالمهدی (۱۳۹۳). *مرتضی نورائی، لقمان دهقان نیری، تحلیل وضعیت نساجی در تحولات شهری اصفهان (۱۳۰۰-۱۳۴۵)*، دانشگاه اصفهان.
- سازمان زنان ایران (بی‌تا). *حقوق زن کارگر، بیجا.*
- سازمان برنامه و بودجه (۲۵۳۶). *سالنامه آماری کشور، تهران: مرکز آمار ایران.*
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۵۲). *دگرگونی‌های اجتماعی و اقتصادی زنان ایران، تهران: مرکز آمار ایران.*
- ساناساریان، الیزه (۱۳۸۴). *جنبش حقوق زنان در ایران/طغیان، افول و سرکوب از ۱۲۸۰ تا انقلاب ۵۷*، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، تهران، اختران.

شاهدی، مظفر (۱۳۸۲). *حزب رستاخیز؛ اشتباه بزرگ: خودکامگی در ایران عصر پهلوی*، ج اول، تهران: موسسه مطالعاتی و پژوهش های سیاسی.

فرخزاد، پرویز (۱۳۸۴). *راهنمای پژوهش تاریخی (کتابخانه ای)*، تهران: طهوری.

کار، مهرانگیز (۱۳۷۳). *زنان در بازار کار ایران*، ترجمه پروین رئیسی فرد، تهران: روشنگران.

گرت، استفانی (۱۳۸۰). *جامعه شناسی جنسیت*، ترجمه کتایون بقایی، تهران: نشر دیگر.

لاجوردی، حبیب (۱۹۸۴). *مصاحبه با خانم عظماء عدل نفیسی*، نوار شماره یک: کمبریج.

مغیثی، هاید (۱۳۸۰). *زنان و انقلاب ۱۳۵۷ تجربه اتحاد ملی*، تهران: نشر زاگرس.

هالیدی، فرد (۱۳۸۵). *دیکتاتوری و توسعه سرمایه داری در ایران*، ترجمه فضل الله نیک آیین، تهران: امیرکبیر.

مقاله‌ها

احمدزاده نودیجه، حسین، قباد منصوربخت (۱۴۰۱). «تبیین وضعیت سوادآموزی و تصویب نخستین قانون آموزش کارگران در ایران عصر پهلوی» (۱۳۰۴-۱۳۳۲). *تحقیقات تاریخ اجتماعی*، سال ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان.

doi.org/10.30465/shc.2022.40024.2319

حسینی، مرضیه (۱۴۰۰). *مادری جدید و آموزش زنان در عصر رضاشاه. فصلنامه تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء*، شماره ۵۲، سال سی یکم.

doi.org/10.22051/hii.2021.35484.2448

روزنامه‌ها

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره یکم، ۳ آذرماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره دوم، ۱۷ آذرماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره سوم، ۱ دی ماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره چهارم، ۱۵ دی ماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره پنجم، ۲۹ دی ماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره ششم، ۱۳ بهمن ماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره هفتم، ۲۷ بهمن ماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره هشتم، ۱۱ اسفندماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۱۳۵۴). شماره نهم، ۲۵ اسفندماه ۱۳۵۴.

رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره دهم، ۱۶ فروردین ۲۵۳۴.

رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره یازدهم، ۳۰ فروردین ماه ۲۵۳۵.

- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره دوازدهم، ۱۳ اردیبهشت ماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره سیزدهم، ۲۲ اردیبهشت ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره پانزدهم، ۲۴ خرداد ماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره هفدهم، ۲۱ تیرماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره هجدهم، ۴ مردادماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره نوزدهم، ۱۸ مرداد ماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره بیستم، ۸ شهریور ماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره بیست و یکم، ۲۲ شهریورماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره بیست و دوم، ۱ مهرماه ۲۵۳۵.
- رستاخیز کارگران (۲۵۳۵). شماره بیست و چهارم، ۱ آذرماه ۲۵۳۵.
- کار، ۱۳۲۸، شماره ۳۴ و ۱۹.

منابع انگلیسی

- Bernard berelson. (1952). *Content Analysis in Communication Research*, New York: the free press.
- Fernández, R. (2013). "Cultural change as learning: The evolution of female labor force participation over a century", *The American Economic Review*, Vol. 103, no.1, pp.472-500. DOI: 10.1257/aer.103.1.472
- Sabahi, Farian. (2002). *Gender and the Army of Knowledge in Pahlavi Iran.1968-1979*, in(Ansari, sara,Martin,Vanessa.(2002). *Women, Religion and Culture in Iran*, London, Routledge. doi.org/10.4324/9781315810720
- Yeganeh,Nahid (1993). "Women, Nationalism and Islam in Contemporary Political Discourse in Iran", *Feminist Review*, No. 44, Nationalisms and National Identities. Summer,no1,vol44. doi.org/10.1057/fr.1993.17
- Watson, Keith. (1976). "The Shah's White Revolution-Education and Reform in Iran." *Comparative Education* vo.12, no. 1. doi.org/10.1080/0305006760120104

اسناد

- آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، پرونده حزب رستاخیز ملت ایران، شماره بازبایی ۱۳.

صورت مذاکرات مجلس

صورت مذاکرات مجلس، ۱۷ خرداد ۱۳۲۸.

Survey the social and economic position of women workers in Rastakhiz
Kargaran magazine (1354-1355)

Abstract

The development programs of Mohammad Reza Shah Pahlavi's period led to the growth and expansion of production centers and factories, resulting in the increase of skilled and unskilled workers. In the meantime, as a result of the second Pahlavi's modernization policies, women participated in economic activities more than before. Women workers were recruited as auxiliary forces in carrying out reform programs. In the press of this period, the social and economic conditions of working women were not reflected much. The only magazine that dealt with women's labor issues in the period of 1354-1355 was Rastakheez Kargaran, which addressed issues related to them in various articles and news columns. Therefore, this research seeks to answer the question of how the social and economic issues of working women are reflected in this magazine. The argument is that this magazine, while reflecting the modernization discourse of the government of the time, has changed the traditional attitude of society and women towards labor jobs, especially jobs that were considered male in the past. The findings of the research show that in addition to destigmatizing the economic activity of women alongside men, this magazine has also made efforts to inform women about issues such as labor law, health in the work environment, and their physical health, and by drawing the capabilities of women, it has encouraged them. He used to train day and night in training centers. This article has used the library method and content analysis to check the data by using the numerous issues of the present magazine.

Keywords:

Rastakhiz Kargaran magazine, Mohammad Reza Shah Pahlavi, women workers, social position